

A BARLANGI MEDVE

és az **EMBER**

Közép- és Nyugat-Európában a régészek többnyire a barlangok agyagtalajából assák ki legősibb elődeink: a jégkori ősemberek életének maradványait. A barlangi agyag őrizi ugyanis a kezdetleges, durva kovaeszközöket, a tűzhelyek hamuját, faszenét és a hajdani vadászatokon zsákmányolt állatok csontjait is. Ezeken az ásatásokon néha meglepő tömegben kerülnek napvilágra egy szokatlanul hatalmas állatnak, a *barlangi medvének* a csontjai. Például az ausztriai mixnitz-i Sárkánybarlangból olyan méretetlen tömegű medvecsont került elő, hogy az első világháború után műtrágyaként bányászták ki az értékes maradványokat. Még szerencse, hogy nálunk elvetették ezt a gyakorlatias „ötletet”, pedig a Bükk hegység barlangjaival kapcsolatosan itt is fölvetődött. Ezekben a barlangokban ugyanis szintén szinte ipari mennyiségben volt és van még ma is medvecsont, összekeveredve a jégkori ember életének értékes emlékeivel.

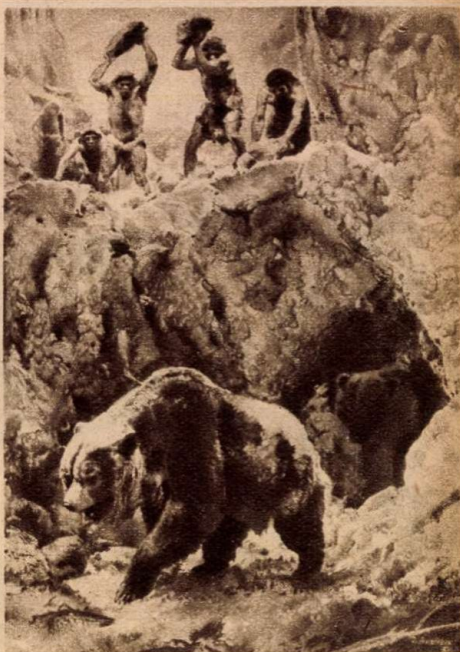
Barlangjaink e kihalt óriásának csontjairól nemcsak a mi századunk kutatói tudnak. *Ransano Péter*, aki 1488-ban követtségben járt *Mátyás király* udvarában, az utazásairól írt munkájában megemlíti, hogy Erdély barlangjaiban méretetlen tömegű sárkánycsontot lehet találni. Ezeket — úgymond — az özönvíz hullámai sodorták oda messzi földekről. 1671-ben *Johannes Patersonius Hain* Eperjesen kelt levelében számol be a Kárpátok barlangjainak sárkánycsontjairól, sőt rajzot is közöl a csodálatos kárpáti sárkányokról. De megemlíti a lipitói barlangok sárkányait *Bél Mátyás* is.

Mindezt *Tasnádi Kubacska András* írja le „A mondák állatvilága” című könyvében, s elmondja azt is, hogyan ismerték fel a XIX. század végének nagy természetkutatói, hogy a magyarországi barlangok „sárkányai” nem egyebek egy nagy termetű, ma már az egész világon kipusztult, ősi *medvefajnál*.

Nem vethetjük szemére tévedésüket a több száz évvel ezelőtt élt utazóknak és természetvizsgálóknak! Egy kifejlett barlangi medvének a koponyája 60—70 cm hosszú, s hatalmas szemfogai 8—10 cm-re kimerednek a fogmederből. A borzongatóan hűvös barlangok alig de-

rengő fényében a cseppkövek közt heverő félelmetes koponya nem is idézhetett mást az egykori látogató szemében, mint a borzasztó, vérszomjas sárkányokat. Századunk aztán végképp szétoszlatta a mesék és legendák ködét. A művészi kézzel és tudományos pontossággal fölépített őslényrekonstrukció alapján is tudjuk, hogy a barlangi medve egyáltalán nem volt sárkányszerű jelenség. A mai barnamedvéknél azonban jóval nagyobbak kellett lennie. Különösen a feje és a szügye, meg a mellő lábai voltak erősek. Háta, fara csapott volt, medencéje pedig alig nagyobb a barnamedvéénél. Az egész állat körülbelül akkora lehetett, mint az Amerikában élő grizli medve, csak arányaiban és a lapockái között domborodó zsírpúpan különbözött tőle; No meg abban, hogy pofájában volt valami bulldogszerű, mert az orra rövidebb és tömzsibb volt a mai medvékéénél.

Neandervölgyi emberek harea a barlangi medvével
(Burlan szerint)

A barlangi medvék csontjaira majdnem minden barlang jégkorvégi kitöltésében rábukkanunk. Az ember nem lakta barlangokban nyilván a medve tanyázott — kölykezett és téli álmát aludta. Ezeken a helyeken hát ép medvecsontokat és koponyákat tár fel a régész; míg az emberlakta barlangokban hiányoznak az ép koponyák, s a csontok is többnyire darabokra törve kerülnek elő. Nyilvánvaló, hogy a barlangi medve és az ember között valamilyen kapcsolat volt a jégkorban.

Milyen volt ez a kapcsolat? A szakemberek egy részének az a véleménye, hogy a barlangi medve a jégkor idején bizonyos embertörzseknek legfőbb zsákmányállata volt, s ugyanakkor jelentős szerepet töltött be vallási elképzeléseikben is. Mások szerint az ember legfeljebb a barlangok birtokáért keveredett harcba az ősmedvével.

A magyarországi barlangok „sárkány”-aiban fedezték föl a barlangi medvét. De a mi barlangjaink korszerű ásatásai arra is alkalmasak, hogy eldötsék a vitát. Abból a tényből indulhatunk ki, hogy barlangjainkban a medve-maradványok aránya sokkal nagyobb, mint amilyen valódi arányuk lehetett a jégkori középhegység erdeinek többi állatfajához viszonyítva. Az ember nem lakta barlangokban teljesen érthető ez a számbeli fölényük. Hiszen a medvén kívül csak a hiéna, az oroszlán és a farkas kereste föl a védett üregeket, s ütött bennük tanyát. Az Igric-barlangból vagy a Budapest környéki Solymári barlangból szinte

teljesen hiányoznak a növényevő állatok csontjai. Ilyenek legfeljebb a ragadozók zsákmányaként kerültek ezekbe az üregekbe. Az Istállóskői barlangban vagy a Szeletében, ahol ősembertanya volt, a leletek zöme ugyanis csak a barlangi medve csontjaiból áll, de a medvén kívül, ha kisebb számban is, a jégkornak szinte valamennyi növényevője, rácsálója, kisragadozója képviselve van. Ezeken a helyeken a barlangi medve túlsúlyát föltétlenül annak kell tulajdonítanunk, hogy az ősember elsősorban a barlangi medvére vadászott, ennek húsa volt a legfőbb eledele. Ezt a megfigyelést igazolja az is, hogy a csontokat mind-mind felhasználják, összetört állapotban találjuk. Egy 30 000 esztendőös őstűzhelyen — amely ma a Nemzeti Múzeum egyik kiállításának látványossága — a hamu- és faszénmaradványok között szétosztott és apró szilánkokká tört, pörkölt csontdarabkák majdnem 100 százaléka barlangi medvéknek a csontjai, mégpedig mintegy háromnegyed részben fiatal állatoké.

Késztelenül volt tehát egy időszak a középhegységben élő ősember életében, amikor „a gazdasági élet alapja” a barlangi medve volt. (A mai modern, izotópokra alapozott kormeghatározó vizsgálatok — radiokarbonos vizsgálatok — nyomán tudjuk, hogy ez az időszak kb. az i. e. 50 000. évtől a 25 000. évig tartott. A geológusok beosztása szerint ez az időszak az utolsó eljegesedés derekára esik.) Ebből szinte önként adódik a felelet a másik vitás kérdésre is: nyilván-

való, hogy a barlangi medvének az ősember kultikus életében is szerepet kellett játszania.

Abban a korban, amikor az ember még nem termelte, hanem csak vadászta és gyűjtögette a táplálékát, szinte törvényszerű volt, hogy az élelmének alapját adó állat- és növényfajt valamilyen varázslatos, mágikus tulajdonsággal

A valóban sárkányt idéző barlangi medvekoponya a barlangban

Az istállóskői barlangi medvekoponya a temetkezés eredeti helyén, ahogy rábukkan-tak

is felruházta, ezzel is kiemelve a számára kevésbé fontos fajok semleges tömegéből.

Hogy a barlangi medve kultikus állat volt, azt már századunk első évtizedeinek ásatai is bizonyítják.

Több svájci barlangban ugyanis barlangi medvék koponyáját és néhány egyéb csontját találták meg különleges elhelyezésben: nagy kölapokkal ládaszerűen körülvéve, vagy bizonyos szűk repedésekbe és párkányokra feltűnő módon odahelyezve. A fél évszázaddal ezelőtt végzett régészeti ásások módszere — persze — még fejletlen volt a maiakéhoz képest. Akkoriban a megfigyeléseket még nem erősítették meg megfelelően pontos adatfelvételekkel, rajzokkal és fényképekkel. De a ma élő és a legközelebbi múltban élt természeti népeknél is megfigyelhetünk hasonló szertartásokat. A messze északi tájaknak szinte minden népe: a szibériai törzsek, az ainuk, az eszkimók, a lappok és az északi indiánok is szent állatuknak tartják a medvét, és szertartásaik között nem ritkán ott van az is, hogy a medvekoponyát szent fák ágvillaín, barlangokban vagy egyéb szent helyeken temetik vagy helyezik el.

Magyarország barlangjai a föltételezett, de nem kellőképpen bizonyított medvekoponya-kultusz körül zajló vita eldöntéséhez is meggyőző bizonyítékokat nyújtottak. Kezdjük talán az egyik ellenbizonyítékkal, illetőleg egy olyan jelenségnek az ismertetésével, amely valóban arra figyelmeztet, hogy sohasem szabad a leggondosabb mérlegelés nélkül és a jelenségeknek a legtüzetesebb figyelembe vétele nélkül állást foglalni ilyen kényes kérdésekben. A Bükk hegység északi részén, nem messze Lillafüredtől, van a *Kőlyuk barlang*. A Kőlyuk hatalmas bejáratától néhány méterre van a *Hillebrand Jenő barlang*nak alig emberderéknyi nyílása. Ez a barlang a régészek számára nagyon fontos. Egyik jókora termében az újabb kőkor emberének tanyá-

ját tárták fel. A neolit-kori ember nem elégedett meg azzal a védelemmel, amelyet a barlangfalak nyújtottak számára, hanem az üregei belől cölöpökből és vesszőfonatból kunyhókat is épített magának. Még beljebb egy kacsakaringós, szűk oldalág mélyén szép cseppkövekkel díszített kis helyiség táruul az odáig merészkedők elé. A termecske végén, középpükt cseppkőfüggőnnyel körülvevett félkör alakú fülke van. Közepén oltárszerű szikla áll, s ennek tetején — vastag cseppkőkéreggel bevonva — barlangi medvének a koponyája feküdt. A fülke oldalsó falára kusza jeleket karcolt a sziklára a jégkori ősember. Ezek a Magyarországon páratlan sziklakarcolt a barlangi medve szokásos kaparászásainak nyomait utánozzák. Az első pillantásra kétségtelennek látszik, hogy a kis cseppkőves helyiség az ősember szentélye volt, s hogy a barlangi medve koponyáját céltudatosan helyezték a cseppkőfülke „oltárára”. Az alaposabb vizsgálat azonban kideríti, hogy nem ez a valóság. A cseppkőfülke fölött kiért nyílt felfelé egy magasabban fekvő, ismeretlen barlangrészbe. A kiért az idők folyamán szikla- és kőtörmelék tömte el. Az a nagy szikla is a kiértön zuhant be, amelyen a medvekoponya feküdt. Mögötte azonban nem is egy, hanem legalább három barlangi medvének a csontvázrészei feküdtek az agyagos törmelék között. Az „oltáron elhelyezett medvekoponya” tehát nem egyéb, mint egy sziklaomlás alkalmával egy felső barlangrészbe bezuhanant lavinának a darabja.

Van azonban a Kőlyuk barlangban más, a legszigorúbb vizsgálatot kiálló lelet is. Az ásatok a barlang egyik szikla-

Ainu vallási szertartás a kettőrebe zárt medve körül

fala mellett három ép medvekoponyát találtak, orrukkal szorosan egymásnak fordítva és csillag alakban elhelyezve. A közelebbi megfigyelések, sajnos, ez esetben is hiányoznak, de pusztán a különleges alakzatban egymás mellé tett három koponya is bizonyítja a céltudatos és kétségtelenül kultikus szándékot. Ugyanebben a barlangban a belsőbb üreghrendszer egyik olyan szűk járatának végén, ahova a barlangi medve semmiképpen sem bújthatta be hatalmas testét, a jégkori agyagfelszínen egy teljesen szétmállott medvekoponyát és — mellé helyezve — hosszú csontmaradványokat találtak. Ez már kétségtelenül a medvekoponya mágikus elhelyezésének egyik esete.

A legmeggyőzőbb és egyben legalapo-

lálták meg az ásatók. A két alsót már meglehetősen szétzúzta a kötőrmelék, a legfelső azonban még viszonylag ép volt. A koponya alatt természetes helyzetben feküdt az alsó állkapocs, mögötte megvolt az első nyakcsigolya, és mellette egy felkarcsont feküdt. A barlangi medve fejét tehát nyilván szőröstül-bőrtől, kultikus szándékkal préselték be a szűk sziklarepedésbe. A Nemzeti Múzeum egyik kiállításán őrzik ezt a koponyát természetes helyzetébe visszaállítva.

Ezekkel az adatokkal járult hozzá a magyar tudomány ahhoz az egyre teljesebbé váló képhez, amelyet az emberiség őstörténetének szívós kutatói jégkori elődeink életéről kialakítanak.

Vértés László

Gombostű

A rádiumot sugárzó rádium

A Ludas Matyi hasábjain dr. Árgus megrója — és joggal — az egyik ifjúsági lapot, amely összetévesztette a rádiót a rádiummal. Prof. Árgus azonban emigyen „igazítja helyre” laptársunkat: „A rádium és a rádió között sok különbség van, többek között az, hogy a rádió műsort sugároz, míg a rádium rádiumot.”

A rádium, mint azt a középiskolában is tanítják, alfa-sugarakat (gyors hélium-atommagokat) és kisebb mértékben gamma-sugarakat sugároz ki, és közben radon-gázzá, majd további átalakulások után nem sugárzó ólomra alakul. Azt, hogy valamilyen elem önmagát sugározza ki, a tudomány nem ismeri. A jelenség azonban nem ismeretlen: ha például egy, a hibák kijavítására szánt írás újabb hibát visz bele a szövegbe, azt ballhornizmus néven tartják számon (lásd: Ráth-Végh István „Vége az emberi butaságnak” c. könyvének „A baklövés elmélete és példatára” című fejezetét).